

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.3.43>

ДЕГТЯРЬОВА О.В.

**ЗАСАДИ УСПІШНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ
В УКРАЇНІ**

**PRINCIPLES OF SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF RESTORATIVE JUSTICE
IN UKRAINE**

У статті розкриваються процесуальні можливості, переваги та недоліки впровадження у законодавство України інституту відновного правосуддя. Аналізуються різноманітні визначення відновного правосуддя його особливості та принципи. Запропоноване власне формулювання вказаного поняття: «відновне правосуддя – одна з форм (підходів) до вирішення кримінально-правового конфлікту, направлена на примирення винних та потерпілих учасників кримінально-процесуальної діяльності та відшкодування заподіяної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням». Дослідженням проблем запровадження відновного правосуддя в українське законодавство займалися такі науковці, як І. Іваньков, О. Шевцова, О. Нагорнюк-Данилюк, В. Землянська, Н. Нестор, О. Семчишин, В. Кучер, К. Кармазіна, М. Храпицька, О. Євдокімова, Ю. Микитин, Ю. Мельничук які стверджують, що вказане питання потребує відповідного нормативно-правового регулювання.

Україна наразі знаходиться на шляху запровадження відновного правосуддя, проте перед державою стоїть ряд завдань, щодо системних законодавчих змін. Відновне правосуддя має наступні переваги: 1) зниження рівня рецидивів; 2) зменшення витрати на кримінальне правосуддя – за рахунок скороченого об'єму юридичних процедур і утримання під вартою; 3) повніше сприйняття справедливості; 4) відшкодування морального і інших видів шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 5) справедливіше задоволення вимог потерпілих

До труднощів і проблем реалізації відновного правосуддя можна віднести: необхідність зміни законодавчої бази; завантаженість державних органів; некоректне розуміння визначення, мети та принципів відновного правосуддя; відсутність спланованої інформаційно-навчальної кампанії щодо запровадження відновного правосуддя.

Зроблений висновок, що необхідно доповнити КК та КПК нормами, які закріпили б визначення, принципи та завдання відновного правосуддя, що забезпечить збереження принципів відновного правосуддя і створить можливості взаємодії органів кримінального правосуддя та організацій, які надають послуги з проведення програм відновного правосуддя.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, адвокат, потерпілий, правопорушник, держава, суспільство, відшкодування шкоди, угода про примирення, звільнення від кримінальної відповідальності.

The article reveals the procedural possibilities, advantages and disadvantages of introducing the institute of restorative justice into the legislation of Ukraine. Various definitions of restorative justice, its features and principles are analyzed. The proposed proper wording of the specified concept: "restorative justice is one of the forms (approaches) to solving a criminal-legal conflict, aimed at reconciliation of guilty and victimized participants in criminal-procedural activities and compensation for the damage caused by a criminal offense." Such scientists as I. Ivankov, O. Shevtsova, O. Nagornyyuk-Danilyuk, V. Zemlyanska, N. Nestor, O. Semchyshyn, V. Kucher, K. Karmazina, M. Khrapytska were engaged in researching the problems of introducing restorative justice into Ukrainian legislation. , O. Yevdokimova, Yu. Mykytyn, Yu. Melnychuk who claim that the specified issue requires appropriate regulatory and legal regulation.

Ukraine is currently on the way to introducing restorative justice, but the state faces a number of tasks related to systemic legislative changes. Restorative justice has the following advantages: 1) reduction of recidivism; 2) reduction of the cost of criminal justice – due to the reduced volume of legal procedures and detention; 3) a more complete perception of justice; 4) compensation for moral and other types of damage caused by a criminal offense; 5) fairer satisfaction of the demands of the victims

Difficulties and problems of implementing restorative justice include: the need to change the legislative framework; workload of state bodies; incorrect understanding of the definition, purpose and principles of restorative justice; lack of a planned informational and educational campaign regarding the introduction of restorative justice.

It was concluded that it is necessary to supplement the Code of Criminal Procedure and the Code of Criminal Procedure with regulations that would establish the definitions, principles and tasks of restorative justice, which would ensure the preservation of the principles of restorative justice and create opportunities for interaction between criminal justice bodies and organizations that provide services for the implementation of restorative justice programs.

Key words: *criminal offense, lawyer, victim, offender, state, society, compensation for damages, reconciliation agreement, exemption from criminal liability.*

Постановка проблеми. Невдоволення традиційною системою кримінального правосуддя, а саме: неспроможністю знизити рівень рецидиву кримінальних правопорушень, забезпечити психологічну реабілітацію злочинця і потерпілого, запровадити відшкодування злочинцем завданої потерпілому шкоди, обумовлює необхідність використання альтернативних процедур. Саме інститут відновного правосуддя своєю метою покликаний забезпечувати вирішення зазначених вище проблем, а тому показує актуальність дослідження вказаної тематики.

Метою дослідження є аналіз заходів щодо повноцінного та успішного функціонування в Україні інституту відновного правосуддя.

Серед основних **завдань**, які ставляться щодо наукової статті, слід виділити: дослідження поняття «відновне правосуддя», визначення ознак та принципів відновного правосуддя, рекомендацій щодо успішного впровадження інституту відновного правосуддя в Україні, переваги для держави та суспільства.

Стан дослідження проблематики. Проблеми запровадження інституту відновного правосуддя в Україні присвячені наукові праці таких дослідників, як І. Іваньков, О. Шевцова, О. Нагорнюк-Данилюк, В. Земляньська, Н. Нестор, О. Семчишин, В. Кучер, К. Кармазіна, М. Храпицька, О. Євдокімова, Ю. Микитин, Ю. Мельничук та інші. Однак доцільність та перспективи впровадження відновного правосуддя у правову систему потребують подальшого наукового дослідження та уточнення.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція України в європейську спільноту вимагає від нашої держави реформування національного законодавства згідно міжнародних стандартів і зобов'язань. Особливо це стосується кримінального процесу, через який здійснюється охорона важливих конституційних прав, свобод та інтересів громадян.

Документи Організації Об'єднаних Націй і Ради Європи містять численні рекомендації щодо застосування альтернатив покаранню, основним серед яких є відновне правосуддя. В Україні відновне правосуддя прийшло не так давно, його поступово впроваджують у вигляді програм, в тому числі з метою закріплення на законодавчому рівні.

На думку колективу вчених, відновне правосуддя – це сучасний альтернативний підхід до вирішення конфліктів, спрямований на відновлення справедливості та узгодження потреб потерпілого, злочинця і суспільства в цілому. Відновне правосуддя є альтернативою каральній спрямованості кримінального правосуддя [1, с. 18].

Нагорнюк-Данилюк О. визначає відновне правосуддя як самостійну форму кримінального судочинства, спрямовану на створення відповідних умов для конструктивного вирішення кримінально-правового конфлікту та відновлення порушених соціальних зв'язків шляхом усунення завданих кримінальним правопорушенням збитків чи спричиненої шкоди [2, с. 135].

Іваньков І., Шевцова О. пропонують законодавчо закріпити наступне визначення: «Відновне правосуддя – це форма правосуддя, основною метою якого є створення умов для примирення потерпілих і правопорушників та усунення наслідків, спричинених злочином» [3, с. 269].

Ми погоджуємось з думками науковців щодо визначення терміну «відновне правосуддя» та пропонуємо наступне формулювання вказаного поняття: «відновне правосуддя – одна з форм (підходів) до вирішення кримінально-правового конфлікту, направлена на примирення винних та потерпілих учасників кримінально-процесуальної діяльності та відшкодування заподіяної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням».

Основна мета відновного правосуддя – надати можливість сторонам конфлікту і суспільству в цілому самим впоратися з наслідками злочину.

Землянська В., виділяє шість характерних принципів відновного правосуддя:

- 1) пріоритетність надання підтримки та забезпечення цілєння жертви/потерпілого;
- 2) правопорушники несуть відповідальність за свої дії;
- 3) активна участь у розв'язанні ситуації всіх осіб, на яких вплинула подія злочину;
- 4) громада сприяє реінтеграції жертви та правопорушника;
- 5) запобігання повторного вчинення злочину у майбутньому;
- 6) добровільність участі у відновному процесі всіх зацікавлених сторін [4, с. 21].

Нестор Н. підтримує думку Землянської В. та до переліку зазначених принципів відновного правосуддя додає наступні принципи:

- 1) добровільність участі у відновному процесі усіх зацікавлених сторін;
- 2) нейтральність посередника, який повинен неупереджено сприймати інтереси та почуття обох сторін і активно допомагати їм чітко зрозуміти та сформулювати власні інтереси;
- 3) конфіденційність – всі учасники процедури беруть на себе зобов'язання не поширювати будь-яку інформацію, що стала їм відома, без згоди іншої сторони [5, с. 332].

Найбільше проблем при впровадженні відновного правосуддя можуть виникнути саме у зв'язку з незрозумінням принципів відновного правосуддя, до яких відноситься: активна участь сторін; рівна увага до потреб та інтересів сторін; курс на відшкодування збитків; досягнення взаєморозуміння між сторонами; виправлення завданої шкоди; добровільність; конфіденційність; незалежність та неупередженість сторін.

Туманянц А. вважає, що основне значення відновного правосуддя полягає в тому, щоб створити нову філософію кримінального права і процесу, за допомогою якої можна розширити або подолати формально-юридичні рамки судочинства [6, с. 268]. Саме формалізм кримінального судочинства створює умови для пошуку нових способів його подолання.

На думку Семчишина О., проблеми, що виникають на шляху до впровадження інституту відновного правосуддя в Україні пов'язані, зокрема, з необхідністю ламання сформованих в українському суспільстві стереотипів щодо злочину та правосуддя, сталого карного підходу в роботі правоохоронних органів, браком зацікавленості з боку цих органів у передачі кримінальних справ для проведення відновних програм у громаді, недостатністю нормативно-правової бази [7, с. 18].

Найгостріше питання відновного правосуддя полягає у недостатній нормативно-правовій базі, що ставить правоохоронні органи у ситуацію процедурного незрозуміння проведення відновних процедур. На вказані аспекти слід звернути особливу увагу, змінити та удосконалити нормативно-правову базу та чітко визначити процедурний механізм передачі кримінальних провадження для проведення відновних процедур.

На думку Кучер В., відновне правосуддя, ставлячи інтереси держави поряд з інтересами громадянина і надаючи можливість потерпілому домовитися з обвинуваченим, втілює диспозитивні ідеї кримінально-процесуальної діяльності, а з іншого негативного боку, це може спричинити до виходу цього процесу з під-контролю державних органів [8, с.3].

Необхідно звернути увагу, що продовження досудового розслідування в той час, як сторони намагаються досягти примирення, в тому числі проведення допитів, оглядів, обшуків тощо,

може чинити психологічний тиск і негативно позначитися на ставленні потерпілого до підозрюваного та до самої програми в цілому, так само як і зменшити зацікавленість самого підозрюваного в успішному завершенні програми, його віру в можливу результативність примирних процедур [9, с. 90].

На думку Нагорнюк-Данилюк О. необхідно передбачити у правових нормах Кримінального кодексу України (далі – КК) та Кримінально процесуального кодексу України (далі – КПК), право керівника слідчого органу припинити кримінальне провадження за наявності угоди про примирення сторін, що скоротило б кількість кримінальних справ, що розглядають суди [2, с. 132].

Впровадження відновного правосуддя амбіційний та довготривалий процес, який включає не тільки радикальну зміну поглядів на способи вирішення кримінально-правового конфлікту, а і трансформацію соціальних відносин та правової політики в цілому. Євдокімова О. виділяє три основні складові відновного правосуддя:

1) залучення до процесу всіх сторін, які мають законну зацікавленість у вирішенні кримінально-правового конфлікту, а саме жертви, правопорушника, їхніх близьких та суспільства загалом;

2) відсутність заздалегідь регламентованого в законодавстві, універсального алгоритму дій правопорушника, який притаманний традиційному правосуддю;

3) посилення голосу жертви в процесі вирішення кримінально-правового конфлікту [10, с. 56, 60].

Микитин Ю. пропонує закріпити на законодавчому рівні можливість застосування форм відновного правосуддя на будь-якій стадії кримінального процесу, починаючи від порушення кримінальної справи і закінчуючи видаленням суду в нарадчу кімнату для постановлення вироку [11, с. 56].

Відновне правосуддя – є ефективним засобом кримінально-правового регулювання та сприятиме профілактиці майбутніх злочинів, особливо щодо неповнолітніх [12, с. 165].

Мельничук Ю. та Кузьмич В. вважають, що впровадження та застосування програм відновного правосуддя у кримінальних конфліктах сприятиме вирішенню таких проблем, як:

1) гуманізації та демократизації правової системи;

2) вдосконалення та спрощення кримінального процесу;

3) доступу до правосуддя;

4) забезпечення прав та законних інтересів потерпілого та правопорушника;

5) профілактику злочинності [13, с. 104].

Комплексне впровадження в правову систему України інституту відновного правосуддя відіграватиме позитивну роль у профілактиці правопорушень, забезпеченні охорони прав та законних інтересів людини [14, с. 260].

Висновки. Отже можна дійти висновку, що відновне правосуддя має наступні переваги:

1) зниження рівня рецидивів; 2) зменшення витрати на кримінальне правосуддя – за рахунок скороченого об'єму юридичних процедур і утримання під вартою; 3) повніше сприйняття справедливості; 4) відшкодування морального і інших видів шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 5) справедливіше задоволення вимог потерпілих.

Відновне правосуддя – одна з форм (підходів) до вирішення кримінально-правового конфлікту, направлена на примирення винних та потерпілих учасників кримінально-процесуальної діяльності та відшкодування заподіяної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням

До труднощів і проблем реалізації відновного правосуддя можна віднести: необхідність зміни законодавчої бази; завантаженість державних органів; некоректне розуміння визначення, мети та принципів відновного правосуддя; відсутність спланованої інформаційно-навчальної кампанії щодо запровадження відновного правосуддя.

Необхідно доповнити КК та КПК нормами, які закріпили б визначення, принципи та завдання відновного правосуддя, що забезпечить збереження принципів відновного правосуддя і створить можливості взаємодії органів кримінального правосуддя та організацій, які надають послуги з проведення програм відновного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Відновне правосуддя в Україні: / К. Лондра та ін. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2022. № 1. С. 14–19.
2. Нагорнюк-Данилюк О. Відновне правосуддя як складова ювенальної превенції. *Юридична наука.* 2020. № 5. С. 127–138.

3. Іваньков І., Шевцова О. Деякі проблемні питання щодо впровадження відновного правосуддя в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 268–270.
4. Землянська В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України : посібник. Київ : Захаренко В.О., 2008. 200 с.
5. Нестор Н. Поняття, принципи та форми відновного правосуддя. *Форум права*. 2010. № 2. С. 330–333.
6. Туманянц А. Концептуальні засади впровадження відновного правосуддя в Україні: окремі питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 265–268.
7. Семчишин О. Відновне правосуддя: перспективи інституціоналізації в українському суспільстві. *Наукові записки*. 2010. № 110. С. 37–40.
8. Кучер В. Правові можливості впровадження відновного правосуддя в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. 1-10.
9. Кармазіна К., Храпицька М. До питання про стан відновного правосуддя в Україні на сучасному етапі. *Правова держава*. 2021. № 41. С. 83–95.
10. Євдокімова О. Щодо перспективних напрямів упровадження відновного правосуддя у кримінальне законодавство України. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 55–62.
11. Микитин Ю. Закріплення основ відновного правосуддя у міжнародно-правових актах ООН та Ради Європи. *Щоквартальний бюлетень "Відновне правосуддя в Україні"*. 2010. № 1. С. 53–62.
12. Тімофєєва Л. Переваги відновного правосуддя в сучасному кримінальному праві України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 158–166.
13. Мельничук Ю., Кузьмич В. Особливості впровадження програм відновного правосуддя в законодавство України. *Молодий вчений*. 2018. № 1. С. 103–106.
14. Карпенко М., Туманянц А. Деякі питання впровадження ідеї відновного правосуддя в кримінально-процесуальне законодавство України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2. С. 260–264.

УДК 343.121.4

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.3.44>

ДУБІВКА І.В.

РОЛЬ АДВОКАТА ПО НАДАННЮ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ СВІДКУ

THE ROLE OF A LAWYER TO PROVIDE LEGAL WITNESS ASSISTANCE

Актуальність статті полягає в тому, що важливість своєчасної та кваліфікованої правової допомоги свідку у кримінальному провадженні складно переоцінити, адже, як відомо, статус свідка у подальшому може змінитись на статус підозрюваного. Тобто діяльність адвоката має бути спрямована на забезпечення дотримання та реалізацію прав свідка про які останній може бути невідомим або обізнаним частково. Це стосується як безпосередньо прав свідка, так і можливості зміни його процесуального статусу. Наголошено, що проблемами надання правової допомоги свідку є: 1) неможливості оскаржити рішення, дії, бездіяльність слідчого, прокурора, які стосуються інтересів свідка; 2) наявності практики умисного затягування із повідомленням про підозру у випадках, коли особа очевидно надалі набуде цього статусу з тим, щоб така особа залишалась у статусі свідка і не могла скористатись

© ДУБІВКА І.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу (Національна академія внутрішніх справ)